

דף קטז

‘לא תהא תורה שלמה שלנו כשיחה בטלה שלכם. מה לבת בנו...’ — יש לפרש (עפ"י רשב"ם) ‘תורה שלמה’ — הכתוב המפורש בבנות צלפחד נתן תתן להם אחות נחלה בתוך אחי אביהן והעברת את נחלת אביהן להן — הרי שיפה כח בת הבן מן הבת, שהיא נוטלת עם האחים משא"כ בת, והרי הקל-וחומר שלכם בטל.

והר"ן פירש שהוכחת ריב"ז היתה מכך שהכתוב הכליל את ענה בבני שעיר. ואמר לו אותו זקן: בכך אתה פוטרני?! הלא יש לדחות שלשון בעלמא הוא, לפי שאדם מחבב את בני בניו כבניו, ואין לבטל קל-וחומר בשביל זה. ועל כך השיבו ריב"ז, לא תהא תורה שלימה שלנו כשיחה בטילה שלכם, כלומר בדוקא קראה תורה לבני בנים ‘בנים’, לומר שעומדים במקום בן, ואינו לישנא בעלמא כשיחה בטלה שלכם. ועוד, קל וחומר פריכא הוא...

יש מפרשים ‘תורה שלמה’ — דרשת איין-עיין לו, שבת הבן קודמת לבת (ריטב"א).

‘מה לבת בנו שכן יפה כחה במקום האחין’ — ובזה אף הצדוקים מודים, שכן נאמר בבנות צלפחד נתן תתן להן אחות נחלה בתוך אחי אביהם והעברת את נחלת אביהן להן (עפ"י ריטב"א רשב"ם ורמ"ה).

‘כל שאינו מניח בן ליורשו, הקדוש ברוך הוא מלא עליו עברה’ — כי על ידי התולדות יצא האדם מן השם הפרטי ונחשב כללי, וכשנחשב כללי, הרי זה כענין תפילה בציבור שהיא נקראת ‘עת רצון’ (ברכות ח), וללא כן, הרי זה ברוגז ובעברה (עפ"י מהר"ל). וראה עוד בספר החינוך מצות נחלות; לקוטי מהר"ן תנינא ז, ד; מכתבי רמ"מ מויטבסק, בסוף ספר ‘פרי הארץ’ — (יט).

הרמ"ה פירש (וכעין זה בספר בן יהודע), דוקא כאשר לא עסק בפריה ורביה. [ומה שהוכיחו בגמרא מרבי יוחנן וריב"ל — נראה שמכך שהיו מנחמים אבליים שמתו קרוביהם בלא זרע, משמע שסוברים שאין להחזיק סתם אדם שלא הניח בן בחזקת רשע. אבל רשב"ם פירש בענין אחר. ומדבריו משמע שאפילו עסק בפריה ורביה כעוס הוא].

ובקובץ שעורים (להלן אות תפ) פירש ש'מלא עליו עברה' אינו עונש — שאנוס הוא, אלא הכוונה שזהו לאות על כך שהוא כעוס לפני המקום. וצ"ב הלא מצאנו צדיקים גמורים שמתו ללא בנים. והרש"ש (להלן קמא) פירש בענין אחר. וצ"ע.

‘אשר אין חליפות למו ולא יראו אלקים — רבי יוחנן וריב"ל, חד אמר כל שאינו מניח בן וחד אמר כל שאינו מניח תלמיד’ — השאלה היא האם משום שהגוף-הבשר הוא בעל המיתה, על כן ההמשך צריך להיות בגוף ובשר — בדרך בן. ואילו הנשמה, ה'שכל', לא מתה, ואין צריך לתלמיד. או איפכא מסתברא, הגוף שמת אין בו ענין שיימשך, אבל השכל והרוח שאין בא לידי ביטוי בשל מיתת הגוף, צריך המשך בדמות תלמיד (מהר"ל).

‘תסתיים דרבי יוחנן הוא דאמר תלמיד, דאמר רבי יוחנן דין גרמיה דעשיראה ביר’ — קבע רבי יוחנן עצם מעצמות בנו בטבעת שבאצבעו, והיה מנחם בה אבליים ואומר, זה עצמו של בן עשירי בידי ואעפ"כ הצדקתי עלי את הדין ונחמתי, ואף אתם עשו כמוני (יד רמה).

והיו יודעים שרבי יוחנן לא הניח בנים כלל (עפ"י שפת אמת ברכות ה: ע"ש. ולפירוש דלעיל אין צורך בכך. וע' במובא ביוסף דעת ברכות שם).

— אדם קדוש כר' יוחנן, היאך היה נושא עצם המת ומיטמא בכל שעה [וגם ידוע שהיו אוכלים חוליהן בטרה. מאירי?] — אלא אותה עצם שן היתה, ושן המת אינה מטמאת (הערוך — ערך גרם; וכן פירש הרשב"ם ועוד). ויש אומרים שהיתה זו עצם פחותה מכשעורה (עפ"י רש"י, מאירי).
ויש מפרשים ש'ביר' משמעותו בירושלמי סעודת הבראה, ובסעודה זו צריך להיות בשר, ונשא רבי יוחנן עצם מסעודת הבראה (עריטב"א; מהר"ץ חיות).

'דוד שהניח בן כמותו נאמרה בו שכיבה'... — 'יש לפרש דזהו שאמרה בת שבע לדוד כשאמר ששלמה ימלוך יחי אדני המלך דוד לעולם, כי אם ימלוך בן אחר הרי תהא לדוד מיתה ח"ו, אבל אם ימלוך שלמה אז לא נאמרה בו מיתה. ומאאמו"ר זללה"ה שמעתי דאמרה דאף שמובטחת במלכות בנה, לא יחשוב דוד שמה מצפה להסתלקותו ח"ו' (מהגר"א נבצל שלי"א).

(ע"ב) 'אמר רבא תא שמע האב קודם לכל יוצאי ירכו' — יש מפרשים שרבא סובר שתנא דמתניתין סובר שהאב קודם את הבן בירושה, ודלא כתנאים שבתחילת הפרק הדורשים מן המקראות שבן קודם. ומה ששינונו 'כל הקודם בנחלה יוצאי ירכו קודמין' — כשאין האב קיים, ולמעשה רק אז מתקיימת ירושת הבן האמורה בתורה (עתוס'; ריטב"א; תורת חיים).

ערשב"א שתמה וכי רבא אין לו דין משמוש נחלה. וכנראה היה פשוט לרשב"א שמודה רבא שבן קודם לאב, אלא סבר שזה רק כשירוש מהמת עצמו, אבל כשהנחלה צריכה לעבור דרך מי שמת, קודם האב לבן. אפשר משום שאבי האב קורבתו מכה המת גדולה יותר, משום 'בני בנים הרי הם כבנים', משא"כ האת. וכן פירש הרדב"ז (ח"ו ב' אלפים סא). וכמו בספק הראשון של רמי בר חמא, לא נסתפק באב ואח אלא באבי האב ואחי האב — ומשמע שפשוט לו שהאב קודם לאח בירושה הראשונה, ואך בירושת משמוש נסתפק.

'ואילו איתיה ליצחק יצחק קודם, השתא נמי דליתיה יצחק יעקב קודם' — משמע שירושת האב (יעקב) את אחיו (עשו) היא בדרך משמוש מיצחק ולא באופן ישיר. אמנם אפשר לומר שזה דווקא במקרה הזה שאברהם אבי-אביהם קיים, שהאב (יצחק) קודם לכל יוצאי ירכו, וכשהוא מת, אביו קודם מדין משמוש — אם לא היה הבן קודם במשמוש (עפ"י מחנה אפרים — זכיה ומתנה. ע"ע במובא בראש הפרק).

'ככתבם וכלשונם'

'... מבואר בספרים הקדושים כאשר בני אדם מדברים יחד ואחד מוכיח את חברו בדברי מוסר ומקבלין דין מן דין, אפילו הוא איש פשוט, אז המקבל נקרא תלמיד והמשפיע מיקרי רבי אצל חברו השני, וכמבואר במשנה (אבות ו.ג ע"ש) אפילו למד ממנו אות אחת קראו רבו. וזאת עומדת לו לעד ולנצח נצחים, אפילו לאחר מותו שפתותיו דובבות בקבר. וזה מיקרי כח השארת הנפש לעד, כי כל זמן שהמקבל תוכחה עושה טוב הוא מוכח המשפיע ונחשב תמיד להמשפיע

כאילו הוא עושה הטוב. וזהו דברי חז"ל (ב"ב קטז ע"ש) **כל המניח בן או תלמיד הגון כאילו אינו מת** — כי תמיד בעשיית הטוב מהתלמיד שפתותיו דובבות ונחשב כאילו הוא חי בעולם הזה ועושה הטוב ההוא שנעשה עתה מכחו. (ישמח ישראל — אלכסדר, ריש ואתחנן. וע' בסוף פרי הארץ, אגרת יט).

הנה באתי לבאר הענין מה שזה הרבה שנים שבאים אינשי אלי לבקש שאתפלל עליהם להשי"ת על כל צרה שלא תבוא ח"ו, ושאברכם לכל דבר הצריכים — בין בבריאות הגוף, בין שיברך השי"ת אותם בבנים ובנות, בין בפרנסה, בין בהצלחה בתורה ובעניני הגוף והנפש, ובכל משאלות האדם. ואני עושה רצונם ומברך אותם ומתפלל בעדם, אף שידוע לי מן ערכי וקטנותי בתורה ובמע"ט, שודאי תמיהי על זה אינשי המכירים אותי. וגם ידוע מכמה גדולי תורה שהם אמרו להמבקשים מהם לברך ולהתפלל שהם לא ראויים, אלא ילכו לבקש זה מאחרים שעוסקים בכך. ואני לא דחיתי אותם ולשלחם לאחרים, שצריך טעם —

... נמצא לפי זה שמי שמבקש מחברו, מי שהוא אף אדם פשוט ואף אינו נזהר במצוות כל כך ואף עוד לגרועים מאלו, אם אך הוא מאמין בהשי"ת, בין שמבקש בעל פה בין בכתב — צריך להתפלל עבורו להשי"ת. וכל שכן כשהוא חכם, שאיתא בב"ב דף קט"ז ע"א דרש ר' פנחס בן חמא כל שיש לו חולה בתוך ביתו ילך אצל חכם ויבקש עליו רחמים... שודאי מחוייב החכם לבקש עליו רחמים... ואף שגם תפילת חכם אינו ברור שתקבל, אף שהוא חכם ברור וגדול הדור, אף בדורות התנאים כרבן גמליאל ורבן יוחנן בן זכאי... ופשוט שאף שר' פנחס בר חמא אמר על מי שיש לו חולה בתוך ביתו, ה"ה על כל צער אחר שלא תבוא, לענין פרנסה ולזכות לבנים וכדומה, דמאי שנא, דהרי הכל תלוי בהשי"ת.

ולכן מאחר שאיכא חיוב מדינא לכל אדם להתפלל בעד חברו ולברכו אף כשיודע מעצמו צער חברו, וכל שכן כשמבקשין ממנו, הרי מחוייב אני להתפלל ולברך להמבקשים אותי בכל אופן. ואף שמה שמבקשין אותי להתפלל ולברכם הוא מחמת שמחזיקין אותי לחכם, לא יועיל כלום כשאומר להם שהם טועין משום שעדיין לא הגעתי לחכמה, שאדרבה עוד אגדל אצלם שיאמרו שהוא מצד ענוה. וגם הא לא שייך להכחיש את המציאות שנתפרסמתי בעולם לשם חכם מצד שאני מחזיק ישיבה ואומר שיעורים, ומן הספרים שחיברתי. אף שזה רחוק מחכם שעליו אמר רב פנחס בן חמא שילכו אצלו, ואף מחכם שבהרבה מאות שנה אחר חתימת הגמ', ואף אחר זמן הגאונים, מ"מ אולי סגי לזה גם חכם שבדור הזה. אף שאיכא טעם גדול לחלק מלענין מה שצריך חכם לעניני הלכה, שהוא רק חכם דבכל זמן וזמן, כדבארתי בהקדמתי לספר אגרות משה, שלא שייך זה לענין קבול התפילה — דמכל מקום יש לנו לומר דגם לכל הדורות אמר זה רב פנחס בן חמא, אף שידעו חכמי הגמ' שחכמי הדורות מתקטנין. וממילא אף שאיני מחזיק עצמי אף מחכמי הזמן, מ"מ כיון שהחולה מחזיק אותי לחכם, ובדין הוא צריך להחזיק כן, הרי הולך למקום שרב פנחס בן חמא ציוה לילך. ובזכות אמונתו בדברי חז"ל יקבל השי"ת גם תפילתי וברכתי. וזהו טעם נכון ומוכרח לדינא שכל שמחזיקין אותו לחכם ובשביל זה מבקשין אותו שיתפלל ויברך, שמחוייב להתפלל עבורו ולברכו' (מתוך אגרות משה יו"ד ח"ד נא).

‘ורמי בר חמא אגב חורפיה לא עיין בה’ —

‘... ואם תאמר וכי מר בר רב אשי לא ידיע ליה מתניתין דפסיל באחין וחתניהן ואפילו הכי מכשר באבא דאבא? — דאפשר דאגב חורפיה דסבר למילף מדרבא דמכשר דשני בשלישי, לא עיין בה. ואל תתמה היאך אפשר דלא דייק למאי דתנין במתניתין? — הרי יש לנו כיוצא בזה בתלמוד דאגב חורפיה לא מעיין בדיוקא דמתניתין, ואחד מהם הוא בפרק יש נוחלין...’ (מתוך שו”ת הרשב”א ח”ה קעד. וכן כתב בחדושו להלן קכח).

יש לציין לדברי תורא”ש בקדושין נט: שבכל מקום שמשיבים על דברי האמורא מתוך המשנה, היה סובר אותו אמורא שיש לחלק בין הנידונים, אלא שלא היה כדאי בעיני בעלי התלמוד לסדר בתלמוד והעמידו דבריו ב’חיותא’. ואף בסוגיתנו יש מקום לפרש על דרך זו — ע’ ב’חדושי הריטב”א.

דף קיז

‘להוציא את הטפלים’ — תרגום של ‘טף’: טפלא.

לדעת הסוברים (יד רמ”ה) שלא נמנו בני ששים ומעלה, היה יכול לומר להוציא הוקנים. [ולדברי הכל יכול היה לומר למעט הנקבות. אלא שאלו נתמעטו בספרי מ’איש לפי פקדי’]. ושמו כל החוסה באחרים ותלוי בהם ואינו נושא את עצמו לבדו — בכלל ‘טפלים’ הוא.

וכענין הזה מצינו לענין כסף הכפורים, שמשמע שלא נתנו הוקנים שלמעלה מששים, שהרי אינם נכללים במנין שבסוף פקודי, ואעפ”כ הם מתכפרים בקרבנות ציבור — על כרחך משום שנטפלים לכלל הציבור ונכללים בו, כמוש”כ בספר אמת ליעקב (חיי שרה כג, א).

‘משונה נחלה זו מכל נחלות שבעולם... וכאן מתים יורשין חיין. אמר רבי אמשול לך משל...’ — יש לפרש בזה מה שכתב רש”י בפירוש החומש על ‘החנוכי’ ‘הפלואי’ — הוסיף י’ ה’ בשמותיהם עדות לישראל שלא שלטו המצרים בנשותיהם. ויש להבין מדוע רק במנין שבערבות מואב העיד ה’ ולא במנין הראשון. אך נראה כי עדות זו אינה באה בשביל רינון הגויים — שהרי לדידם מה תועיל עדות זו. אלא יש לחוש פן ירננו המרובים לומר אין לחלק לפי יוצאי מצרים ולסמוך על היחוס, כי שמא שלטו מצרים בנשים, ועל כן יש לחלק בשוה לפי הנפשות הנמנות כעת — לזה הוצרך לעדות בשם ה’ בשעת חלוקה, לומר שכולם מיוחסים אחר אבותם (עפ”י חדושי הגרז”ר בנגיס ח”ב ז, ג).

(ע”ב) ‘לא לו ולא לו נתחלקה הארץ’ — פירוש, כשבאו לחלוק נלקחו כל יוצאי מצרים בחשבון וגם כל באי הארץ, ומצרפים את שני המנינים זה עם זה, ומחלקים את כל הנחלה לפי המנין העולה משניהם. ומחלקים את החלקים המגיעים לבאי הארץ לכל אחד ואחד מבאי הארץ שמבן עשרים, והחלקים המגיעים ליוצאי מצרים מחלקים אותם לבאי הארץ בין לאותם שלמעלה מעשרים ובין לפחותים מעשרים — שהרי אינם זוכים בהם מחמת עצמם אלא מחמת אבותיהם, וכפי החלוקה בסדר נחלות (עפ”י רמ”ה).

‘מתלוננים ועדת קרח לא היה להם חלק בארץ’ — ע’ להלן קיח:

ג. נראה שלרבי יהודה בר"ש, אפילו מתה האם בחיי הבן, יורשת את בנה בקבר להנחיל לקרוביה, ובלבד שאין קרובים לאב, כגון שהיה גר. (וכן נראה לשמוע מדברי התה"ד (שנב), ממה שהוכיח מתוס' כתובות (יא).) שהלכה כמתניתין).

דף קטו

קפב. א. מהם כללי סדר נחלות?

ב. מנין שנחלה ממשמשת והולכת עד ראובן?

א. זה הכלל: כל הקודם בנחלה [ואיננו], יוצאי ירכו קודמים לאחרים. והאב קודם לכל יוצאי ירכו. הלכך איש כי ימות ובן אין לו, יוצאי ירכו של בן קודמים לבת. וכן יוצאי ירכו של בת קודמים לאביו של מת, ואביו של מת קודם לאחי המת, והם קודמים ליוצאי ירכו. וכן הלאה. כלל זה אמור רק בירושת קורבה אבל בירושת הבעל, אין יוצאי ירכו זוכים כשהוא בקבר, כפי שנתבאר לעיל.

ב. דרשו מאיש כי ימות ובן אין לו — עיין עליו, שאם יש לו בן או בת או בנים לבניו ולבנותיו, הם קודמים לכל אדם. וכשם ש'מעיינים עליו' למטה, הוא הדין למעלה, שאם כלה זרעו לגמרי — יש להעביר הנחלה ליורשי האב למעלה, ומשם לעיין שוב למטה, לראות אם יש זרע לאותו יורש (עפ"י רשב"ם).

א. התוס' (קה: ד"ה יכול) פרשו שמשמוש למעלה נסמך על הכתוב בפרשה שאחי האב יורשים, שלכך הוצרך לכתוב זאת, להשמיענו שהנחלה עולה למעלה, לאבי האב, ומשם יורדת ליוצאי ירכו. ואילו מאין לו בלבד לא היינו שומעים נחלה ממשמשת למעלה. (וע' גם בעליות דרבנו יונה ובעה"מ. וע"ע בשו"ת הרשב"א ח"ב כז). ועוד, מכך שכתוב 'אם אין אחים לאביו' — למדנו שזרעם קודם לאחי אבי אביו, הרי שמענו שהנחלה ממשמשת ועולה (עפ"י תורת חיים).

ב. כתב הרמב"ן (ק"ט:): שבנות צלפחד ידעו דין משמוש נחלה מסברא. ואפשר שזהו הטעם שלפ"ת ענה היתה בת הבן וירשה עם שאר אחי אביה — הרי שגם בבני נח קיים דין משמוש.

דפים קטו — קטז

קפג. א. מנין שאין הבת יורשת עם בת הבן?

ב. האם בית דין רשאים לתקן ולשנות סדרי נחלות הכתובים בתורה?

א. דרשו מאין לו שיוצאי ירכו של בן קודמים לאחרים, הלכך בת בנו קודמת לבתו. [ו'קל וחומר' שעשו צדוקים, ומה בת בנו הבאה מכח בנו תירשנו, בתו הבאה מכוח לא כל שכן — מופרך; מה לבת בנו שכן יפה כחה במקום האחים, שהיא נוטלת חלק עם כולם, כאילו היה אביה חי (וכן יש ללמוד זאת מן הכתוב כענה — לפירוש התוס'), תאמר בבתו שהורע כחה במקום אחים, שהרי הבן קודם לבת].

אמר רב הונא אמר רב: כל האומר תירש בת עם בת הבן [מ'קל וחומר' הנזכר (רשב"ם), או שרוצה לתקן לצורך שעה (כן פרשו התוס'), וכ"ה בתורי"ד וריטב"א ומאירי, ע"ש)] — אין שומעים לו, שאינו אלא מעשה צדוקים.

וכן בת בת הבן עד סוף כמה דורות, היא קודמת ותירש הכל ואין לבת כלום. והוא הדין לבת האח והאחות. וכן בת בן אחי אביו עם אחות אביו, וכל כיוצא בזה (רמב"ם; חו"מ רעו, ב).

ב. רשאים בית דין לתקן תקנה ולשנות מסדר נחלות שבתורה לצורך שעה (שהפקר בית דין הפקר. ראשונים. וכיו"ב אמרו ביבמות פט: שמשום הפקר ב"ד מועילה תקנת חכמים שהבעל יירש את אשתו קטנה), כמו שהתנו על שבט בנימין שנשארו ממנו מתי מעט לאחר מעשה פילגש בגבעה, שלא תירש בת הבן עם האחים, כדי שלא תסוב נחלה לשבט אחר (כפרשב"ם. ויש מפרשים באופן אחר. וערשב"א). ואולם בדבר המחזק ידי הצדוקים — אין שומעים להם לתקן, כנ"ל.

המאירי כתב שמתקנים לצורך שעה. ובשו"ת הריטב"א (קפ) נקט שמתקנים אף לדורות [וכיו"ב כתבו פוסקים לענין הפקעת ירושה מן המשומד. ע' רמב"ם נחלות ו, יב; שו"ת הרשב"ש שכה]. ואולם אין מפקיעים ממון אלא כדי לעשות סייג וגדר. עוד כתב הריטב"א שאין נראה לחלק בין העברת כל הנחלה למקצתה.

דף קטז

קפד. אלו מאמרי אגדה של רבי פינחס בן חמא הובאו בסוגיא?

דרש רבי פנחס בר חמא:

מפני מה בדוד נאמרה בו שכיבה וביואב נאמרה בו מיתה (והדד שמע במצרים כי שכב דוד עם אבתיו וכי מת יואב שר הצבא...) — דוד שהניח בן [כמותו] נאמרה בו שכיבה, יואב שלא הניח בן נאמרה בו מיתה. ואעפ"י שהיה לו בן ככתוב בעזרא, לא הניח בן כמותו; קשה עניות בתוך ביתו של אדם יותר מחמשים מכות... כל שיש לו חולה בתוך ביתו — ילך אצל חכם ויבקש עליו רחמים...

המאירי פירש: ילך אצל חכם וילמוד ממנו דרכי התפילות ויבקש רחמים. [ויש לומר שלכך הרמ"א (זו"ד שלה, יא) שהביא הלכה זו נקט 'יש אומרים', הגם שהוא דבר מוסכם — כי יש מקום לפרש כהמאירי (שבט הלוי ח"ג קסג).

עוד כתב הרמ"א 'ילך אצל חכם שבעיר שיבקש עליו רחמים' — נראה לפי שחכם שבעיר על פי דין הוא רבו. וידוע שהרב עם תלמידו יש להם שייכות בשורש נשמתם, על כן מסוגל הוא להעביר רוע הגזרה. שבט הלוי שם].

קפה. אבי האב ואחי האב — מי קודם לירש? אבי האב ואחי המת — מי קודם?

אבי האב ואחי האב — אבי האב קודם, שהרי שנינו האב קודם לכל יוצאי ירכו. אבי האב ואחי המת [כגון אברהם ויעקב בנכסי עשו] — רבא בא להוכיח ממשנתנו שהאב קודם, ודחה רמי בר חמא, וכן הסיקו שהאב קודם, שהרי אילו היה אבי המת קיים, היה הוא יורש, ועכשיו שאיננו — בנו קודם, דהיינו אחי המת — שהרי שנינו כל הקודם בנחלה יוצאי ירכו קודמים.

דפים קטז — קיז

קפו. כמה חלקים נטלו בנות צלפחד בנחלה?

בנות צלפחד נטלו בארץ ארבעה חלקים (כפי שלמדו (קיה: קיט.) מהמקרא בספר יהושע ויפלו חבלי מנשה עשרה...); —

לפי דעת התנאים שליוצאי מצרים נתחלקה הארץ (וכן דעת סתם מתניתין), נטלו בנות צלפחד חלק אביהם שהיה מיוצאי מצרים, ועוד חלק של אביהם בנכסי חפר אביו שהיה גם הוא מן היוצאים, ולפי שהיה צלפחד בכור נטלו אף חלק בכורה שלו בנכסי אביו. ועוד חלק רביעי נטלו מאח של אביהם שמת. (נתן נתן להם — זו נחלת אביו) אחזת נחלה בתוך אחי אביהם — זו נחלת אבי אביו שנטל בה צלפחד חלק שוה לאחיו) והעברת את נחלת אביו להן — זו חלק בכורה של צלפחד. וחלק אחי אביהם שמת, נלמד מריבוי נתן נתן (כדברי ראב"י) או מאחזת נחלה (ת"ק, לפי רשב"ם וריטב"א. להלן קיה: וע"ש פירושים אחרים בעליות דר"י).

כן הביאו הפוסקים להלכה על פי התוספתא והירושלמי (ומגמרא להלן קכב:), שבניו או בנותיו של בכור שמת, נוטלים חלק בכורה של אביהם בנחלת זקנם, ואף בנכסים שנפלו לזקנם לאחר מיתת אביהם (ראשונים כאן; רמב"ם נחלות ב,ז; סמ"ג עשין צו; או"ז; מרדכי תקעה; שו"ת מהרי"ק קמה; חו"מ רעו, טו). ואולם אין הבכור שבין הבנים נוטל פי שנים מאחיו בנחלה זו, שהרי לא היתה מוחזקת אצל אביהם כשמת — אלא כולם שוים בה (רמב"ן ושו"ר כאן; יד רמ"ה קיט. קכב:). ויש חולקים (ע' בראשונים בשם בה"ג; מאירי. וע"ע אמרי משה לח).

ולמי שאומר לבאי הארץ נתחלקה, נטלו שני חלקים של אביהם בנכסי חפר, ועוד שני חלקים משני אחים של אביהם שמתו.

לדברי רבי הושעיא בן קרחה בירושלמי, בנות צלפחד נטלו חמשה חלקים. לדעה זו היה צלפחד חי במנין שבערבות מואב, ולכן נטל שני חלקים, וכמאן דאמר 'לאילו ולאילו נתחלקה הארץ', כדלהלן (כן פירש הרשב"א קיז: וע"ע מה שכתב הרשב"א להלן קיה: וצ"ע).

דף קיז

קפו. כיצד נתחלקה ארץ ישראל, לפי יוצאי מצרים או לפי באי הארץ?

רבי יאשיה אומר: ליוצאי מצרים נתחלקה הארץ (לשמות מטות אבתם ינחלו). כלומר לפי חשבון הנמנים בשנה השנית לצאתם מארץ מצרים, מבין עשרים ומעלה הזכרים. רואים כאילו ירשוה הם, וקרוביהם יורשים מהם חלקם (ונתתי אתה לכם מורשה אני ה').

מי שאביו וזקנו היו ממנין היוצאים ממצרים — נוטל שני חלקים, כבנות צלפחד שנטלו חלק צלפחד וחלקו של צלפחד בנכסי חפר.

רבי יונתן אומר: לבאי הארץ נתחלקה. כלומר לאותם הנמנים בערבות מואב (לאלה תחלק הארץ בנחלה). אלא שיש להתחשב בחלוקה לפי מנין יוצאי מצרים (לשמות מטות אבתם ינחלו) — כיצד? לאחר שחלקו לפי מנין באי הארץ כל אחד חלק שוה, חזרה הנחלה לאבותיהם יוצאי מצרים, ומשם מתחלקת לזרעם כפי סדר נחלות.

א. לרש"י בפירוש התורה, חזרת הנחלה מכל נכדי המשפחה באי הארץ לאבי אבותם שיצא ממצרים ומשם נחלקת כסדר נחלות, לבנים ולבני בנים. ומשמע שאם לא יצא אבי אבותם